

Krivica domaćih Nemaca i zločini nad nemačkim stanovništvom u Vojvodini posle Drugog svetskog rata - analiza jednog dokumenta

Apstrakt

Analizom dokumenta pohranjenog u Arhivu Vojvodine vidimo na koji način je vlast nastojala da, oštre mere koje je preduzela prema nemačkoj zajednici u Vojvodini ali i Jugoslaviji, opravda pred javnošću. Naime, trebalo je dokazati kolektivnu odgovornost domaćih Nemaca, ne samo za zločine koje su sami počinili, već i za zločine nemačke vojske i njenih saveznika.

Ključne reči

Izbeglice, okupacija, žrtve, zločini, nacizam, konfiskacija, javnost.

Spremnost istoričara da rezultate istraživanja podrede ideološkim i političkim autoritetima, državnim i nacionalnim interesima, ili pak sopstvenim političkim ubeđenjima, nije retka pojava u našoj ali i svetskoj istoriografiji. Ovakve pojave posebno su karakteristične za 20. vek, u kome su zbog pritiska ili kako Mark Feroa kaže nadzora nad istorijom pojedinih autoriteta vršene zloupotrebe istorije. Uvek će postojati srpski, hrvatski ili bošnjački istoričari koji će i bez pritiska svojih vlada, crkava ili javnog mnjenja biti spremni da se bore za svoju „istinu“ i interpretaciju raspada Jugoslavije. Ovakav metodološki pristup proizilazi ne samo iz njihovog shvatanja da se neko stanovište može braniti na osnovu patriotizma, već i iz dubokog uverenja da je ono stvarno valjano. Nema sumnje da je kompleksnost ovog problema u velikoj meri determinisalo stanje u kome se linija razdvajanja između istorije kao nauke i obične političke izjave teško nazire.

Medjutim, šta reći za one fenomene naše ne tako davne prošlosti koji su decenijama u našoj istoriografiji potpuno zapostavljeni.

Naša istoriografija još nema jasno definisane stavove a javnost je decenijama uskraćena za elementarne informacije o stravičnoj sudbini domaćih Nemaca u Vojvodini i Jugoslaviji posle Drugog svetskog rata. Naime, odlukom AVNOJ-a od 21.novembra 1944.godine, kojom je konfiskovana imovina državljana nemačkog Rajha i lica nemačke narodnosti, sa izuzetkom za borce i

pomagače NOB-a i Nemce koji se za vreme okupacije nisu izjašnjavali kao Nemci. Nemački posedi od 676 368 k.j ukupne površine ili 617 613 k.j oranica i bašta ušli su u zemljišni fond za agrarnu reformu i kolonizaciju.¹

Oko 245 000 jugoslovenskih Nemaca evakuisano je ili pobeglo na svoju inicijativu pre nego što je novi režim preuzeo vlast. Dok je približno 200 000 ostalo kod svojih kuća i došlo pod udar osvetnički raspoložene vlasti, kao i boraca iz partizanskih jedinica i Crvene armije.² Većina njih je ubijena ili internirana tokom jeseni 1944. godine.

Prvo zabeleženo masovno streljanje bilo je u Pančevu između 22. i 23. oktobra 1944. godine, kad je streljano 80 lica nemačke narodnosti.³ Po nekim procenama ubijeno je oko 10 000, dok je oko 170 000 domaćih Nemaca internirano u radne logore. Većina od preživelih logoraša napustila je Jugoslaviju između 1950-1960 god.⁴

Kakvu su sudbinu doživeli Nemci u Vojvodini posle Drugog svetskog rata oslikava nam sledeća tabela⁵.

	Koliko je foksdojčera		Koliko je otišlo sa vojskom	Ostalo u Jugoslaviji	U logoru	Na slobodi
	Živelu pre rata	Za vreme okupacije				
Grad Novi Sad	7007	7007	5610	1467	786	314
Bačka Palanka	23246	23246	12251	10995	10152	843
Novi Sad	14944	14944	13796	1153	1075	78
Žabalj	1147	1147	1007	140	129	11
Kula	26578	26578	19949	6629	5795	834
Titel	3648	3659	3214	440	354	86
Stari Bečej	396	323	184	139	91	48

Naša historiografija dugo je ćutala o ovim događajima. Izbegavaju se ili se čak i danas ne koriste izrazi poput prognanici, izgnanici, izbeglice i sl. Postoji mišljenje da izraz izbeglica ako nije pogrešan, onda najblaže rečeno nije odgovarajući. Publicistika plasira „istinu“ o navodno dobrovoljnom odlasku nemačkog stanovništva sa nemačkom vojskom prilikom povlačenja sa ovih prostora. Čak, nije pokretana ni ozbiljnija polemika o ovoj problematici.

¹ Nikola Gaćeša, Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji ,1945-1948, Novi Sad, 1984, str.207

² Herbert Prokle, Georg Vildman, Karl Veber, Hans Zonlajtner, Genocid nad Nemčkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948, Beograd 2004, str.204

³ Slobodan Maričić, Susedi, dželat, žrtve-folksdojčeri u jugoslaviji, Beograd 1995, str.101

⁴ Herbert Prokle, isto. str.146

⁵ AV, F.183.aj1710

Slična situacija vladala je i u drugim zemljama istočne Evrope iz kojih je proteran veliki broj Nemaca-Čehoslovačke (2,5miliona), Poljske (1,5miliona), Mađarske i Rumunije (pola miliona).

Više od četrdeset godina posle ovih događaja niko se nije žurio da o njima javno govori. Česi i Poljaci su smatrali da su Nemci sami krivi za svoju sudbinu. Ilustrativan je primer sporazum o prijateljstvu između Nemačke i Republike Češke 1992. u kojem je pomenuto proterivanje Sudetskih Nemaca, što su Česi videli kao neku vrstu izvinjenja za počinjenu nepravdu. Međutim ovo priznanje preraslo je u predmet dugogodišnje političke i akademske debate u Pragu. Do 1995 godine, mnogi su zahtevali da se odbaci termin proterivanje.⁶

Očigledno, da se Nemci i dalje tretiraju samo kao počinioci zločina, bez mogućnosti prihvatanja i žrtava iz njihovih redova. Verovatno je i strah od eventualnog zahteva za restitucijom u određenoj meri determinisao ovakvo stanje.

KPJ je veoma brzo posle oštrih preduzetih mera prema nemačkoj zajednici u Jugoslaviji, nastojala da ove aktivnosti opravda pred javnošću. Izražavanje sumnji u legalnost i moralnu ispravnost donetih odluka postojale su i kod najviših partijskih i državnih rukovodilaca. Tako, Milovan Đilas kaže: *Možda bismo se mi i predomislili da Rusi, Poljaci i Česi već nisu zaključili a delimično i izvršili isterivanje Nemaca. Mi smo stav prihvatili bez zasedanja, bez diskusije-kao nešto što su nemačka zločinstva učinila shvatljivim i opravdanim.*⁷

Trebalo je dokazati kolektivnu odgovornost domaćih Nemaca, ne samo za zločine koje su sami počinili, već i za zločine nemačke vojske i njihovih saveznika. Smernice, metode rada, kao i ciljevi ove propagande, koje je u velikoj meri koristila i jugoslovenska štampa, možemo videti kroz analizu dokumenta koji je pohranjen u Arhivu Vojvodine.

Dokumenat pod naslovom *Elaborat o držanju, radu i zločinima domaćih Nemaca u Vojvodini*, koji je izradila Anketna komisija, a koju je formirala Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini. Mada nije datiran, može se zaključiti da je nastao u isto vreme ili prethodio drugom dokumentu, koji je datiran 9. maja 1945. godine.

Kroz pedeset stranica teksta autori dokazuju, latentni neprijateljski odnos nemačkog, prema jugoslovenskom, osobito srpskom stanovništvu na tlu Vojvodine, od njihove kolonizacije do kraja Drugog svetskog rata.

Razlog naseljavanja nemačkog stanovništva u Vojvodini od strane Habsburškog dvora, nije tumačen kao nastojanje Austrije da se obezbedi baza za vodjenje eventualno novih ratova protiv Turske ili maksimalno iskorištavanje ogromnog prostora za poljoprivrednu proizvodnju, već u cilju razbijanja i potiskivanja slovenskog elementa. Takođe, postavlja se teza o neautohtonosti nemačkog stanovništva u Vojvodini što je moglo poslužiti i kao još jedan

⁶ Elazar Barkan, Krivica nacija, Novi Sad 2007, str.216

⁷ Milovan Đilas, Revolucionarni rat, Beograd 1990, str.410

argument za oduzimanje imovine a samim tim i njihovo iseljavanje. Neprijateljsko raspoloženje Nemaca, prema pre svega, srpskom stanovništvu, dokazuje se kroz odabrane citate nemačkih autora ali i političke odluke Habzburgovaca a kasnije mađarske vlade krajem 19. i početkom 20. veka. Za ovu temu od naročitog značaja je period od stvaranja južnoslovenske države pa do kraja Drugog svetskog rata.

Prvi neprijateljski akt Nemaca u Vojvodini po mišljenju tvoraca ovog dokumenta, ogleđa se u osnivanju Kulturbunda 20. juna 1920. godine, u Novom Sadu-čiji je statut izradjen po uzoru na pravila već postojeće kulturne organizacije Sudetskih Nemaca. Neprijateljsku aktivnost Kulturbunda autori vide u činjenici da je ova organizacija imala svoje ekonomsko odeljenje. O delovanju ovog odeljenja kaže se sledeće: *Dve godine je ovo ekonomsko odeljenje vršilo sistematsku agitaciju i vrbovanje, dok nije prvog oktobra 1922 god. došlo najzad do osnivanja „Agrarije“ centralne poljoprivredne zadruge. Ceo razgranati zadružni život Nemaca dolazi postepeno pod kontrolu i direktive „Agrarije“. Sa kojim planom je to rađeno, videlo se, kada se trgovina između Jugoslavije i Nemačke jače razvila. Nemačka je naime na poticaj „Agrarije“ uslovljavala svoj uvoz iz naše zemlje kvalitetom i vrstama koje su uglavnom produkovali samo nemački seljaci odnosno „Agrarija“.*

Od materijalnih sredstava zahvaljujući monopolu sa Nemačkom oni su: podizali objekte čija je namena došla do izražaja u ovom ratu (vojne bolnice, oporavilišta), finansirali nemačke seljake prilikom planskog masovnog kupovanja zemlje. (Jugoslavija je morala doneti zakon o zabrani prodaje zemljišta neslovenima 50km od granice), posedovali i kupovali biciklove, motorcikle u ogromnim količinama, koji su po nalogu Kulturbunda deljeni) sa 10 dinara mesečne otplate) tajnim vojnim formacijama, po nemačkim selima, stvarajući tako motorizovane jedinice pete kolone.

Meditim prenebregava se činjenica da se trgovina između Nemačke i Jugoslavije razvila nekoliko godina pred početak Drugog svetskog rata, što je i dovelo do pojačanog uticaja i mešanja Hitlerove Nemačke na prilike u Jugoslaviji.

Činjenica je da se između dva svetska rata zahvaljujući aktivnostima „Agrarije“ razvio živ pokret za osnivanje nemačkih zadruga, naročito u onim mestima koja su bila gusto naseljena Nemcima. Broj nemačkih zadruga u Jugoslaviji pred kraj međuratnog perioda iznosio je:

Godina	Broj zadruga
1935	362
1936	370
1947	373
1938	363
1939	380
1940	391

Od 391 nemačke zadruge koje su osnovane do 1940. u Vojvodini su bile 354 ili 90,39%.⁸

Ove zadruge su igrale veliku ulogu za nemačku zajednicu u smislu podizanja produktivnosti poljoprivrede, što je bilo od velikog značaja u uslovima posle agrarne reforme koju je sprovela Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Naime, veliki deo sitnih posednika i bezemljaša Mađara, Rumuna Nemaca i drugih nisu dobili zemlju. Tako nam nacionalna struktura u Bačkoj 1919. pre izvođenja agrarne reforme ukazuje na veliki procenat neslovenskog stanovništva, o čemu navodimo sledeće podatke:⁹

Nemci	10475	18%
Srbi	13071	22%
Hrvati	5628	9,77%
Mađari	23836	41,40%
Slovaci	3153	5,47%
Rusini	1372	2,38%
Jevreji	16	0,03%
ostali	53	0,04%

Nema sumnje da je Nemačka na razne načine pomagala svoje sunarodnike u državama centralne Evrope i podunavlja. Imeđu ostalog to je bio i deo strategije i priprema nacističke Nemačke za osvetu poraza i gubitka velikih teritorija u prvom svetskom ratu. Teško je odrediti u kojoj meri je nemačko stanovništvo u Jugoslaviji učestvovalo u međuratnom periodu u pripremama za agresiju a kasnije i ekonomsku eksploataciju Jugoslavije.

Autori ovog dokumenta smatraju da su nemački mladići na studijama u Nemačkoj školovani u duhu nacional-socijalizma i bili pripremani da postanu organizatori nemačkog fašizma i pomagači u razbijanju Jugoslavije. *Privatni život tih studenata ličio je na život nemačkih studenata. Nosili su poluuniformu: čizme, kratki kaput, šišali su se po propisima za nemačku vojsku i političke formacije. Padalo je posebno u oči, da su skoro svi studirali poljoprivredne ili privredne nauke. Nije verovatno da su oni to činili prema sopstvenim naklonostima. Verovatno je bio plan da se pripremi jedan kadar nemačke nacional-socijalističke omladine na Balkanu, koja će posle izvršene nemačke agresije biti već pripremljena stručno da samostalno preuzme upravu za privrednu eksploataciju zemalja jugoistočne Evrope.* Ova teza ima uporište u pobedi fašističke struje u Kulturbundu, čiji su nosioci bili predstavnici mlađe generacije nad „konzervativnima“ koje su reprezentovale starije generacije domaćih Nemaca.

⁸ Jovan Dirman, Zadrugarstvo Nemaca U Vojvodini do drugog svetskog rata, Novi Sad 1954, Zadrugni arhiv br.2

⁹ Nikola Gaćeša, Nemci u agrarnoj reformi i vlasništvu obradivog zemljišta u Vojvodini 1919-1941, „Zbornik za istoriju Matice spske“ br.13, Novi Sad 1976, str 73

Posebno i najznačajnije poglavlje zauzima uloga domaćih Nemaca u aprilskom ratu, kao i u periodu okupacije. Autori elaborata smatraju da su mobilisani domaći Nemci imali zadatak da u regularnim trupama pronađu fašističke elemente i da sa njima udruženi plasiraju defetističke vesti. Zatim, da su smenjivali jugoslovenske lokalne vlasti i sleđa napadali jugoslovenske trupe u odstupanju i onesposobljavali ili stavljali vitalne objekte u funkciju nemačkih snaga u napadu.

Činjenica je da ovakve aktivnosti nemačkog stanovništva u aprilskom ratu nisu bila retka. Najveći uspeh ovih paravojnih formacija zabeležen je u Zemunu, kada je grupa od 200 pripadnika domaćih Nemaca pod komandom Frice Runickog, folksdojčera rodom iz Rume, zauzela zemunski aerodrom.¹⁰

Međutim, kako primećuje Zoran Janjetović ove vojne aktivnosti olakšavaju bacanje krivice na celu nemačku zajednicu u Jugoslaviji. Takođe, bilo je i u funkciji jugoslovenske verzije mita o „nožu u leđa“ toliko popularnog u Nemačkoj između dva rata. Dok su Nemci za svoje poraze okrivili Jevreje, razlog brzog sloma jugoslovenske vojske u aprilskom ratu nije tražen u vojnoj superiornosti nemačkih armija i slabosti jugoslovenske vojske, već zbog folksdojčerske pete kolone.¹¹

Vojvođanski Nemci jesu učestvovali u Hitlerovoj agresiji na Jugoslaviju, ali imajući u vidu da je njihov odziv na mobilizaciju u vojsku Kraljevine Jugoslavije iznosio 80-90%¹² u poredjenju sa 60%¹³ koliki je bio ukupan odziv na mobilizaciju, u određenoj meri pobija tezu o potpunom izostanku lojalnosti folksdojčera prema Jugoslaviji.

Postoji dosta primera u kojima su se domaći Nemci od samog početka okupacije, ne samo bezrezervno stavili na stranu okupatora, već su bili i počiniooci svirepih zločina nad civilnim stanovništvom.

U Alibunaru su 12 aprila folksdojčeri pripadnici dobrovoljnih jedinica streljali grupu od 100 Srba među kojima vojnike i seljake susede. U logorskim službama širom Vojvodine kao čuvari najčešće su bili zaposleni lokalni folksdojčeri.¹⁴

O zločinima domaćih Nemaca nad civilnim stanovništvom i pripadnicima NOP-a bavila se i posleratna štampa. Naime folksdojčeri se redovno spominju u člancima o suđenjima ratnim zločincima, ali u njima oni čine manjinu od optuženih: većina su vojnici iz Nemačke, Mađari, Hrvati iz Srema ali i Srbi iz Banata.¹⁵ Vlast posleratne Jugoslavije nastojala je da se preko ovih primera prikažu svi Nemci kao izdajnici i nepokolebljivi sledbenici nacističke ideologije, čime su izgubili sva prava kao državljani Jugoslavije. *Solidarisanjem sa*

¹⁰ Slobodan Maričić, navedeno delo, str.41

¹¹ Zoran Janjetović, navedeno delo, str.146

¹² Herbert Prokle, navedeno delo, str.29

¹³ Kosta Nikolić, Strah i nada u Srbiji 1941-1944, Beograd 2002, str.22

¹⁴ Slobodan Maričić, navedeno delo str.452

¹⁵ Zoran Janjetović, navedeno delo, str.151

ideologijom Hitlerovog nacional-socijalizma, organizovanjem svih muškaraca Nemaca u oružanu organizaciju, dobrovoljnim stupanjem u SS diviziju „Princ Eugen“, oružanim pomaganjem nemačkih okupacionih vlasti u borbi protiv naših naroda, organizovanjem omladine u organizaciju „Hitler Jugend“, organizovanjem civilnih i vojnih vlasti radi olakšanja zadataka okupacionih trupa, učestvovanjem u svim zločinima izvršenim nad našim narodom, Nemci iz Vojvodine kao jugoslovenski državljani pogazili su građansku vernost koju duguju Jugoslaviji i time za svagda izgubili sva prava državljana Jugoslavije, povlačeći za sobom odgovornost i odgovarajuću kaznu.

Kao što vidimo politička odgovornost domaćih Nemaca kao celine odnosi se na zločine nemačke vojske ali i zločine nemačkih saveznika.

Takođe autori dokumenta nastoje da dokažu da su se Nemci dobrovoljno odrekli Jugoslavije i njenog državljanstva, aktom između Nemačke i Mađarske, kada su dve vlade sklopile i formalan ugovor kojim se utvrđuje da oni Nemci koji stupe u nemačku vojsku automatski postaju i državljani Rajha. Međutim u trećem sporazumu vezanom za postupke Waffen- SS mađarska vlada prenela je nadležnost nad svojim građanima nemačke narodnosti za služenje vojske na Nemačku, i tražila od njih da svoj vojni rok služe u nemačkim oružanim snagama. Istovremeno ona je povukla svoju raniju odluku o poništavanju mađarskog državljanstva mađarskim Nemcima koji služe vojsku u nemačkim oružanim snagama. Stoga mađarski Nemci regrutovani 1944 god. u Waffen- SS, nisu bili ni dobrovoljci niti su bili zvanično nemački državljani.¹⁶

Iz jednog drugog dokumenta vidimo koliki je broj pripadnika nemačke zajednice i ostalih (dakle ne odnosi se samo na Nemce) u pojedinim vojvođanskim mestima koji su dobrovoljno stupili u SS formacije i koji su zbog toga izgubili mađarsko državljanstvo. U Novom Sadu bilo ih je 13 u Bačkom Jarku 1, u Starom Futogu 1, u Bajmoku 49, Novom Sivcu 12, Kuli 5 ali 314 u Crvenci i Vrbasu 188.¹⁷ Imajući u vidu brojnost Nemaca u ovim mestima ne može se tvrditi da je reč o masovnom odlasku u SS.

Istina je, da je Mađarska u ovakvim slučajevima oduzimala državljanstvo ali Treći Rajh je otežavao pristup Nemačkom.¹⁸

Kraj ovog dokumenta na najbolji način oslikava krajnje ciljeve njegovog autora. *Nepokolebljiva je činjenica koju ustanovljuje ova Anketna komisija jeste kolektivna odgovornost celokupnog stanovništva domaćih Nemaca- da naši narodi u Vojvodini bez obzira da li su Srbi, Hrvati, Bunjevci, Šokci, Slovaci, Rusini, Rumuni ili i sami Mađari, imaju neodoljiv osećaj da sa Nemcima više nije moguć zajednički život na ovom prostoru.*

¹⁶ Herbert Prokle, navedeno delo, str. 37

¹⁷ AV, F. 183 aj, 319

¹⁸ Josip Mirnić, Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu, Novi Sad 1974 str 180

Summary

By the analysis of the document from the Archive of Vojvodina we can see how the Government tried to hide severe treatment towards German society in Vojvodina and Yugoslavia from the public. However, it was ought to prove collective responsibility of native Germans for the crime they committed as well as the crime of German soldiers and their allies.

Keywords

Refugees, occupation, victims, crimes, Nazism, confiscation, public opinion.